

Vayigash - Shtiklach

אברבנאל

והנה אמר שלוש תארים האלה לאב, ולאדון, ומושל. לפי שהם כיוונו במכירתו שלא יהיה עוד לבן זקונים ליעקב אביהם, וכנגד זה שמהו ה', לא לבן, אבל לאב לפרעה. כי כמו שהאב מנהיג את הבן, כן יוסף היה מנהיג את פרעה. כי כיוונו הם במכירתו שלא ישב בבית אביו כאדון, והם רועים בשדה כעבדים, וכנגד זה שמהו ה' אדון על כל בית פרעה. רוצה לומר, הם הסירוהו מביתו, וה' שמו אדון על בית פרעה. גם כיוונו הם שלא ימשול עליהם, כמו שאמרו (לעיל לו ח) 'אם משול תמשול בנו', וכנגד זה שמהו ה' מושל על כל ארץ מצרים. וכל זה מוכיח הפלגת ההשגחה האלהית, ושלא היה כל זה במקרה כי אם מפלאות תמים דעים.

הכרת ה' בעולם על ידי מעשיו

ואל יקשה עליך זה המאמר בחוקו יתברך. שענין מאמרם הוא, שהאל יתברך הוא ניכר ונודע מצד מעשיו המורגשים והמושכלים. ובהיות האומה בכבוד והצלחה, תעלה מעלה מעלה הכרת מציאותו ויכולתו בעולם. כי זה ראייה על שאלהיה הוא אלהים חיים ומלך עולם, וההפך בהפך. ולזה כשיגלו ישראל, הנה תתמעט הכרת וידיעת מציאות האל ויכולתו בפני הרואים, כי יאמרו אין אלהים בישראל, וכמאמר דוד בענין הפלשתי (שמואל א' יז מו) 'וידעו כי יש אלהים בישראל'. ולזה אמר כאן ה' יתברך ליעקב על גלות מצרים, הנה באמת אנכי ארד עמך מצרימה, כי בירידתך יש לי ירידה, לא בהחלט וכפי עצמי חלילה, אבל בבחינת אנשי העולם. וכן אנכי אעלך גם עלה, כי אעלה את זרעך משם.

אור החיים

(כו) וישב ישראל בארץ מצרים וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר בארץ מצרים בארץ גושן. עוד מה קשר ושיכות לו יפרו וגו' עם וישב ישראל:

אכן יתבאר הפתוב על פי מה שכתבנו בפסוק (מ"ג) כי לגוי גדול וגו' כי סבת ירידת מצרים היא להעלות ניצוצי הקדשה אשר נתפזרו ובאו שמה, והוא אומר וישב

ישראל בארץ מצרים פרוש שהיא מקום קלפה המזהמת, בארץ גושן מלשון הגשה פי שמה הגשו כל ניצוצי הקדשה באמצעות ענף הקדשה שהוא ישראל שהוא בבחינת אבן השואבת לדומה לו. ואמר לשון יחיד רמז על היותם בלב מיחד כלם ואין ביניהם פירוד ובאמצעות פן ויאחזו בה פרוש אחזו דבר בה והם הניצוצות הנזפרים ובזה ויפרו וירבו כי כשיתרבו הנפשות יתרבו הנולדים, ועין מה שפרש המגיד למוריניו הרב יוסף קארו בפרוש פסוק וימת יוסף וגו' ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ותמצא עזר לדבריניו דברי אלהים חיים:

כי כמוך כפרעה, אפשר על דרך דאמר ר' יוחנן בן זכאי לנירן שלם עליך מלכא, וא"ל חייבת קטלא דלאו מלכא אנא, א"ל איברא מלכא את דכתיב והלצנון באדיר יפול ואין לצנון אלא בהמ"ק, דכתיב ההר הטוב הזה והלצנון, ואין אדיר אלא מלך דכתיב והיה אדירו ממנו, ואם עמים ואזנים לא ימסור הקב"ה כי אם ביד אדיר ומלך מכש"כ אזני קודש בני יעקב לא ישעבדם הקב"ה כ"א ביד מלך, ואפי' עפרון נתמנה שופט כדי שלא יזדקק ארע"ה לקנות מיד הדיוט כש"כ הכא וע"כ אמר כיון שהסכימו להיות לך לעבדים, עכ"ר כי כמוך כפרעה כי לא יפלו בני יעקב אלא ביד מלך על כן החליט כי כמוך כפרעה :

מדרש טורף יוסף ולא ראיתיו עד הנה, נראה שיעקב אבינו לא חשש שיוסף מת מדלא נראה אליו בשום פעם בחלוס ועכ"ח סבר שנטרף בדעתו והולך שובב בין החיות כי חיה אחת צדלם שמה שניכחה מטרפת דעת האדם, והיינו דאמר טרף טורף משום דלא ראיתיו עד הנה :

ויאסור יוסף מרכבתו ויעל וגו' ויפול על צואריו ויבך, ברש"י אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהי' קורא את שמע, ונרלע"ד דציוון קרא אז את שמע ידוע כי כל שם משמות הקדושים הוא מורה על הפעולה כגון שם אלקים מורה על תקיפות אל לשון תקיף כדמצינו כמה פעמים בקרא וכן כל השמות כל שם מורה על הפעולה אבל שם "הוא" צרוך הוא השם בעצמותו מקור כל השמות שפירושו שמהוה כל היות, וביחוד שמו הגדול בשם ההוא הוא תכלית האחדות וי"ל והנה יעקב הי' אל בתחתונים כאשר אמרו חכמ"ל אמר יעקב הקב"ה אל בעליונים ואני אל בתחתונים, ואמרו חכמ"ל ויקרא לו אל אלקי ישראל מי קראו אל הקב"ה קראו ליעקב אל ואמר בלעם מה אקב לא קבה אל היינו יעקב שהוא אל וידוע שי"צ שבטיים בני יעקב הם כנגד י"ב צרופי הוי" ב"ה וכל חודש וחודש משמש צירוף אחד לכן כל זמן שחשב יעקב שיוסף איננו והתאבל ימים רבים על בנו כי לא נשלמו י"ב צרופים ולא יכול ליחד הי"ב צרופים ולאחדם ועתה כאשר ראה את יוסף באמת וי"צ צרופים במילואתם התחיל לקרוא את שמע וליחד בשלימות וכנ"ל (מספר שיר מעון) :

ועד"ן אפשר ליישב מה דאיתא בפ"ק דר"ה דף ח"י
 ע"צ דר"ע דרש לום העשירי על עשרה
 בטבת, ור' שמעון דרש אחמשה בטבת שבתה השמועה
 לגולה ויום שמועה כצפניו דמי, והנה מה שאמרו
 הראשונים אי חל יו"ד טבת בשבת היה מתענים בו
 דכתיב כחוב לך עמס היום הזה עזומו של יום, נ"ל
 רמז מן התורה לזער חרבן דוחה עונג שבת שהרי
 אחז"ל וטבת טבת והכן ערב שבת היה והבקר אור
 והאנשים שלחו שבת היה ואיך נפל על זוארי בנימין
 אחיו ויבך על חרבן ביהמ"ק בשבת וע"כ דוחה עונג
 שבת, אלא קשה מאי אולמיה דעשרה בטבת טפי
 מחשעה באז שאינו דוחה עונג שבת, אבל האמת כמו
 שכחתי שהתחלת הנה היא יותר רעה מגומרה כי אז
 תלמח ישועה וכן איתא סוף מסכתא מכות רבי עקיבא
 כשראה שועל יולא מבית הקודש קדשים שחק כי אמר
 עתה תלמח ישועה, והנה ציום יו"ד טבת שנת ט'

לדקיהו החל הפורעניות והחגבר והולך עד חשעה
 באז שנת י"א, ואז נחרב הבית וכתיב חס עוונך בת
 ציון לא יוסיף להגלותך, והיה ראוי להיות יום שמחה
 כמו ששחק ר"ע ברואתו שועל יולא מבית ק"ק אך

מלבי"ם

כמו ששחק ר"ע ברואתו שועל יולא מבית ק"ק אך
 עדיין לא נגמר הפורעניות לגמרי שהרי ג' חשרי אחר
 זה הי' הריגת גדליהו בן אחיקם וכ' הרמז"ם בהלכות
 תענית כי אז נכזה גחלת ישראל לגמרי בעו"ה נמלא
 ט"ב איננו עדיין גמר הפורעניות, ואמנם גם ג' חשרי
 לא נגמרה שהרי אנשי גולה שהי' רוב ישראל וגדוליהם
 והחרש והמסגר אלף לא ידעו מאומה עד יום ה' טבת
 שנת י"א לדקיהו הי' להם יום שמועה, וכלו נחרב
 לעיניהם, וזו היתה גמר הפורעניות, ולרבי עקיבא אין
 לקבוע בו תענית כסדרתו המוצא לעיל אך בט"ב וג'
 חשרי שעדיין לא נגמרה לגמרי ראוי להתענות אבל לא
 לדחות שבת, כ"א יו"ד טבת שהוא ההתחלות
 הפורעניות וכמוסף והולך ע"כ ראוי להתענות אפי'
 בשבת, וכבר כתבתי במקום אחר כי בעמס היום סמך
 מלך צבל על ירושלים והיינו שבת שנקרא עינומו של
 יום, כי בעון חילול שבת סמך מלך צבל והיה בטוח
 שילכו ירושלים, דכי היכי דהמענג שבת נותנים לו
 נחלה צלי מזרים כך המחלל שבת נותנים מזרים
 ומזרים צלי נחלה, ורמז הנה מיו"ד טבת שנת ט' עד
 ה' טבת שנת י"א הם צ' שנים חסר ד' ימים, והנה
 מספר הימים בשנה חסירה היא שני"ג וצ' פעמים
 שני"ג עולה תש"ו ימים הסר מהם ד' ימים מחמשה
 בטבת עד יו"ד בטבת ישאר ימים כמספר שבת, לרמז
 על האמור למעלה שבעון חילול שבת נלכדה העיר
 ונחרב הבית :

(א) ויפסע. תחלה לא הסכים לעקר דירתו מארץ
 ישראל למצרים ולא רצה רק לראות את
 יוסף ולשוב, כמו שאמר אלקה ואראנו ולא יותר.
 ועל כן לא נסע בעגלות, שהעגלות נשלחו לו
 על מנת שיפסע להתישב שם בקביעות, לא אם
 נוסע לשם לפי שעה, ויבא בארה שבע ויזבח
 זבחים לאלהי אביו יצחק, שיצחק בנה שם

(ג-ד) ויאמר אנכי האל אלהי אביך. שאלהותי דבוק בך כמו אל אביך, ואותך אצוה לרדת מצרים, ובאשר התירא יעקב מרדת מצרים מפני ששה דברים, אמר לו ה' אל תירא. א] התירא שיתערכו בניו בין המצריים, אמר פי לגוי שיהיו גוי מציינים כמו שכתוב ויהי שם לגוי מלמד שיהיו ישראל מציינים שם. ב] פן יתמעטו שם אמר גדול. ג] פן לא תשרה שם האלהות עליו, אמר אנכי ארד עמך מצרימה. ד] כתב רבי יצחק אברבנאל שירא פן יקבר שם אמר ואנכי אעלה. ה] פן ישארו שם בניו לעולם, אמר גם עלה בעת הגאולה. ו] פן ימות יוסף בחייו. אמר ויוסף ישית ידו על עיניך:

(ח) ועתה. אולם לפי זה יוכל להיות שידאגו על גוף המעשה שמכרו אותו [נגד מה שאמר אל תעצבו], השיב להם שאין להם להתעצב על גוף המעשה גם כן. והנה בצד זה שיתעצבו על גוף המעשה יש שני ענינים. א] שיתעצבו על החטא בעצמו שמכרו את אחיהם, על זה אמר לא אתם שלחתם אתי הנה פי האלהים, פי דבר כללי הנעשה לפליטה גדולה להחיות עם רב, הגם שנדמה לנו שנעשה במקרה, הוא באמת פעל ההשגחה, ואתם הייתם ככלים ביד האלהים שהוא מכר אותי הנה לטובת הכלל, ואתם הייתם משללי הבחירה בפעל זה ההשגחה, ולא יתיחס אליכם כלל רק אל האלהים שהוא פעל כל זאת. ב] עדין יעצבו על זה בעצמם מה שמנה ה' אותם להיות שכבט אפו ושעשה פעל רע הזה על ידם, על זה השיב שבאמת לא היה דבר רע, פי וישימני לאב לפרעה ועשה עמי בזה טובה גדולה, בענין שאין לכם להתעצב לא על גוף המעשה, שלא היה בבחירתכם רק הייתם

מכרחים לזה מצד ההשגחה, ולא מהנצמח על ידה שהיה אף טוב וחסד, וזה כמשל אם ידחף אדם את חברו למים בשגגה וינצל ושם ימצא אבן טוב, שאין לו עוון מצד המעשה כי היה בשגגה ולא מצד המסובב ממנו שלא נטבע רק מצא פלי חמדה, ואמר וישימני לאב לפרעה, הוא סדר שלש המדרגות שהעלהו פרעה זה אחר זה, תחלה אב לפרעה, שיעץ לו בענין החלום, ואחר כך אדון לביתו כמו שכתוב אתה תהיה על ביתי, ואחר כך למשל על ארץ מצרים כמו שכתוב בפרשת מקץ:

העמק דבר

העוד אבי חי: אינה מוכנת שאלה זו, וכי לא ידע שהוא חי, וגם מה שמסיים המקרא "ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו" צריך ביאור מה היה להם לענות לולי נבהלו. והנה איתא בחגיגה (דב, ר"א כי מטא להאי קרא בכי, "ולא

(ז) בנותיו ובנות בניו: פירש רש"י⁵⁸ סרח בת אשר ויוכבד בת לוי⁵⁹. והפלא לומר שבני יעקב לא הולידו כולם רק זכרים ולא

יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו", ומה תוכחה של בשר ודם כך, תוכחה של הקב"ה על אחת כמה וכמה. ולכאורה איזו תוכחה היתה כאן. אלא חז"ל הבינו פשט הקרא שהוא כמתמיה – אם באמת עוד אבי חי ולא מת מדאגתו עלי, בהיותי יודע שהייתי אהוב אצלו מכל בניו¹¹. ותמיה זו היתה תוכחה לאחיו, דאפילו אם לפי מחשבתם דנו את יוסף בצדק, מכל מקום היה להם לחמול ולחוש על אביהם, שהרי ידעו כי אהבתו עזה אליו, ועל זה כתיב "ולא יכלו אחיו לענות אותו" מפני הפחד והבושה. ולולי זה היו עונים אותו כמו שענה יעקב לרחל כאשר עלה בלבבה מחשבה כזו, כמו שכתבתי לעיל (ל,א)¹², כך היה להם לענותו – דמכל מקום ודאי כולם אהובים אליו, ומכל שכן שהרי גם בנימין קיים, וא"כ לא יגיע צער אביהם כל כך שלא יחיה מפני זה¹³. אבל לא יכלו לעמוד בתוכחתו מפני הבהלה. וזה מאמרם – דכל שכן תוכחה של הקב"ה שיודע תשובותיו של אדם שאינו באמת כל כך, על אחת כמה וכמה.

נקבות⁶⁰. אלא נראה, דגם המה הולידו הרבה נקבות אלא שלא היו בכלל שבעים נפש, ולא עוד אלא דיעקב עצמו היו לו עוד בנות מנשיו כמשמעות הכתוב לעיל (לז,לה) "ויקומו כל בניו וכל בנותיו"⁶¹, אלא שלא נזכרו בשם⁶² משום שלא היה בהם ענין נוגע לאומה הישראלית⁶³ כמו שאירע ע"י דינה. ואל תתמה, שהרי גם באברהם אבינו איכא תנא בב"ב (קמא,א) שהיתה לו בת, ולא נזכרה בתורה משום שלא יצא ממנה זכרון בישראל לדורות, והכי נמי היה ביעקב אבינו⁶⁴.

ולא תקשה ממה שכתוב "כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים"⁶⁵, דודאי היו יותר משבעים, אלא שבעים אלו היו מכוונים נגד שבעים שרי אומות העולם כמו שכתבתי בשירת האזינו (דברים לב,ח) בפסוק "בהנחל עליון גוים". וגם היו משונים מטבע שאר בני אדם⁶⁶, שהרי שמעון ולוי בני י"ג הרגו עיר ומלוואה

אע"ג שהיו כמה אנשים שלא מלו עצמם, כמו שכתבתי לעיל (לד,כד), וער ואונן נשאו אשה להוליד⁶⁷, וכן פרץ, הולידו בני ז' וח', ודינה בת שש כבר היתה ראויה לאיש לרדוף אחריה. וכן היו כל השבעים נפש⁶⁸. משא"כ שאר בנות שהולידו לא היו אלא כשאר בני אדם⁶⁶. ועיין מה שכתבתי להלן (נ,כג) בבני מנשה⁶⁹.

והנראה, דהבכורה נחשבת לשנים, משום הכי בהיותם יוצאים מארץ ישראל נחשב ראובן הבכור לשנים, ובוה נשלם המנין של שלשים ושלש בני לאה, ובבואם למצרים שהיתה עיקר הנהגה ביד יוסף נחשב יוסף לשנים ובני לאה לשלשים ושנים⁸⁹. ועוד עיין להלן פסוק כ"ז ובריש ספר שמות (א,ה). על כל פנים פירוש "הבאים מצרימה" – שמתחילים⁹⁰ לבא מצרימה.

שפת אמת

א"ז מו"ר זצלה"ה הגיד דברי מהר"ל¹⁷ יעקב לא נשקו שקרא קריאת שמע¹⁸. שנתדבק באהבת ה' יתברך ע"ש. ויוסף אמאי לא קרא קריאת שמע. ונראה שזה בחינת יוסף שהיה בבית אדוניו המצרי. שבחינתו הוא להתדבק בה' אף שעושה

עניני עולם הזה לא יתפרד כלל. אבל יעקב הוא למעלה מהטבע ולכך נתדבק בה' יתברך ולא יכול לנשקו כנ"ל. ווהמשכיל יבין:

נודע דברי מהר"ל¹⁹ בספר גור אריה⁶ על מה שאמרו חז"ל⁷ יעקב לא נשקו שקרא את שמע. וביאר כי בעת בוא אל הצדיק איזה אהבה ושמחה מכניסו לשמים לאהבת הבורא. לכן קרא אז בכונה קריאת שמע. ועל פי הפשוט טעם הדבר כי ירא לנפשו שעל ידי זה האהבה ישכח ממנו אהבת הבורא לכן הוא מתדבק מקודם בו יתברך ועל ידי זה נשכח ממנו אהבה הגשמיות. וזה ענין מה שאמרו⁸ בכל לבבך (דברים ו,ה) בב' יצריך והיתכן לאהוב ה' ביצר הרע. רק שעל ידי היצר הרע מתקשר האדם באהבת הבורא בעבור יראת היצר הרע. אם אמנם כי הפירוש עמוק מזה⁹. אבל על ידי זה הדרך יוכל אחר כך להפוך גם את כל היצר הרע לעבודת הבורא כי על ידי זה הדרך נמצא נולד טוב מהיצר. ועל ידי זה מתהפך לטוב. וכענין זה אמרו חז"ל¹⁰ כתיב (תהלים כד, א) לה' הארץ וכתיב (שם קטו, טז) והארץ נתן לבני אדם כאן קודם ברכה כו' וכי אחר הברכה אינו לה' חס ושלוש. אמנם אחר הברכה ניתן לבני אדם שיוכל להיות לה' אף כי הוא לבני אדם. שעל ידי הברכה מתקשר המעשה בקדושה. וזה הוא הברכה שאחר האכילה שהוא העיקר [שמפורש בתורה] כמו שכתבו חז"ל¹¹ כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל

שכן. והיינו כנ"ל שמקודם שבא ליהנות
נזכר בה' יתברך כדי שלא להתפרד ממנו
על ידי הנאה גשמיות. ועל ידי זה הזכירה
מקודם. נשכח ונתמעט ממנו הגשמיות עד
שמתהפך הכל לה':

ב"ה [תרמ"ה]

בענין מחלוקת השבטים עם יוסף נתקיים
בהם המשנה¹ מחלוקת שהיא לשם
שמים סופה להתקיים. כי בודאי היה
המחלוקת על פי דרכים מיוחדים שהיה
לכל אחד מהם בעבודת הבורא יתברך כי
יעקב אבינו ע"ה הוא עצם התורה.
והתפשטות שלו היה ב"ג מדות שהתורה
נדרשת בהם. לכן לכל אחד היה דרך
מיוחד. ומצינו שהתורה נקראת אש דכתיב
(ירמיה כג, כט) כה דברי כאש². ומצינו
שנקראת מים דכתיב (ישעיה נה, א) כל צמא
לכו למים³. ויוסף הצדיק היה בחינת אש
דכתיב (עובדיה א, יח) בית יוסף להבה והוא
בחינת התלהבות כענין ויגבה לבו בדרכי ה'
(דה"י ב יז, ו). ויהודה הוא בחינת מים שהוא
הכנעה ותפלה לשפוך לב כמים כדאיתא
בגמרא⁴ מה המים יורדין למקום נמוך.
ובאמת בכלל ישראל צריך להיות כל
הכוחות האלו. והשלימות בא על ידי כל
המדות כאשר ברא ה' יתברך כן האדם
להיות בו מדות משונות זו מזו. בודאי כולם
שויים לטובה. וצריכין להתנהג בשמחה
ובהכנעה ובהתחזקות להתנהג פעם בזה
ופעם בזה עד שבאין לשלימות האמיתית.
ובאדם פרטי גם כן כן הוא. אם המחלוקת
בלבו בהתחלוקת של המדות לשם שמים.*
נעשה התיקון בצירוף כל המדות וסופן
להתקיים. ומצינו גם במלאכים כתיב (איוב
כה, ב) עושה שלום במרומיו מיכאל שר של
מים וגבריאל של אש והקב"ה עושה

ענין הבכיה של יוסף הצדיק⁷. וחז"ל דרשו
על החרבנות⁸. ומה ענינו לכאן. ויתכן
לומר על פי לשון הפסוק (בראשית מה, א) ולא
יכול יוסף להתאפק כו'. כנראה שהיה
מהצורך עוד לעכב עצמו ואם היה
ביכולתם לתקן עד הסוף לא היה הגלות
והחורבן! כאשר חכמים הגידו כי הכל
נמשך מהשורש ועיין מה שכתבנו בפרשת
וישב מזה⁹. והכלל כי עבודת האבות הכנה
לבנים רק שלא היה בכחם לסבול כל כך
צער כאשר מעיד הכתוב ולא יכול יוסף כו'.
לכן הרגיש יוסף מיד שיהיו החרבנות כו'.
והרי זה המעט שנשאר מהתיקון אין אנו
יכולין לגומרו בדורי דורות ומזה יש לבחון
גודל עבודת האבות והשבטים:

שלום⁵. כמו כן היו השבטים למטה. ושוב מצאתי במדרש תנחומא⁶ בפרשה זו כן יוסף שור ויהודה ארי כו'. והוא כנ"ל כי אריה לימינא ושור לשמאלא⁷ בחינת הגבורות שנקרא אש⁸.

בפסוק (בראשית מה, ה) ועתה אל תעצבו. איתא⁷ כי ועתה לשון תשובה. כי גם מקודם שבו השבטים בתשובה כדכתיב (בראשית מב, כא) אבל אשמים אנחנו והיה תשובה מיראה. אבל עתה עשו תשובה מאהבה ונהפך כל החטא לזכות. וזה הראה להם יוסף כי למחיה שלחני (שם מה, ה). וכן הוא המדה כי כל הסיבות מתהוים מבעל הסיבות ומכל מקום החוטא משתלם על חטאו. אבל כשמתקבל התשובה נעשה מכל חטא זכות ממש. וזהו שכתוב אחר כך (שם ח) ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה. הגם כי כן היה מתחלה. אבל עתה אחר התשובה נתהפך הכל להיות רק מעשה האלקים שעשו תשובה מאהבה זהו שכתוב אל תעצבו כנ"ל: